

Kdo se postará o staré?

Problém, s nímž se potýkají veškeré vyspělé západní populace, je problém stárnutí společnosti. Politici neustále zvyšují důchodový věk (aby stát ty davy důchodců vůbec uplatil – jakkoli se občanům v předdůchodovém věku většinou skýtá mizivá šance na získání zaměstnání ještě v tomto věku; to však je problém *sui generis* a zde se jím nehodlám zabývat), bytní sektor péče o geriatrické pacienty; obce i soukromníci stavějí nová a nová zařízení pro seniory a i tak to často bývá málo a leckterý senior musí čekat na umístění v takovém zařízení púoměrně dlouhou dobu. Všechna tato opatření jsou už dnes vnímána jako očividně nezbytná a nevede se o nich vcelku ani žádná politická debata – prostě všichni vidí, že je to nutné. Dříve se ještě sem a tam ozývali nějací zavilí konzervativci s postesknutím, a i závistivým poohlédnutím po východoasijských kulturách, že přece ve stabilní společnosti se o své rodiče postarají jejich děti a jim také starost a péče o ně ve stáří náleží. Dnes už ale i oni utichli. A přitom mají vlastně pravdu, resp. MĚLI pravdu a mělyby ji, kdyby- kdyby dosud byla společnost taková jako třeba ještě před dvěma sty, dvěma sty padesáti lety, v předmoderní epoše. Tehdy se vskutku o nějaké státem organizované péči a staré nikomu ani nezdálo. Maximálně v některých lidumilnějších dobách, a tam, kde lidé nežili z cel ze dne na den, tedy společnost byla do určité míry stabilní (což je například deviza doby osvícenské) se občas náboženské instituce, nebo i obce ujímaly péče o osamělé CHUDÉ (dnes bychom řekli sociálně vyloučené) – a mezi nimi pochopitelně bývali především staří. U ostatních se počítalo s tím, že se o ně postarají jejich potomci a oni to také, tu hůře, tu lépe dělali. Takže se staví otázka, proč to nejde i dnes?

Myslím, že to má několik důvodů a první je demografický. Střední věk dožití byl v premoderní době značně nižší než dnes, v podstatě skoro o generaci. Staří lidé většinou umírali nedlouho po tom, co předali svou živnost, své hospodářství svůj statek následující generaci, někdy se ani nedožili svých vnoučat – zatímco dnes se zpravidla stejně často dožívají jako nedoživají svých pravnoučat. „Výměnkář“ nebyl tedy mladé rodině na krku dlouho a když se postupně rozrůstala, jak přicházely další a další děti, stařeček a stařenka většinou již na světě nebyli. Tak se, řekněme třicetiletý sedlák, staral třeba pět let o své dva rodiče a 2-3 malé děti; rodiče pak ale umřeli, zatímco jeho rodina už čítala třeba 5 nebo 6 dětí. A jaká je situace dnes? V době, kdy staří lidé přestávají být soběstační, je jejich dětem většinou tak okolo pětapadesáti let. Mají řadu starostí s vlastními dětmi (a někdy i vnoučaty) déle ještě musí pracovat a žít se sami. „Sendvičová generace“ se tomu někdy říká.

Už tento demografický argument sám je dostatečně pádný, aby odůvodnil nutnost nějaké centrálně organizované péče o staré. Přistupují k němu ale ještě další. Nebylo by totiž dobré, abychom se na celou záležitost „péče o staré“ dívali jen z čistě technického a účelového hlediska. Nepochybně má celá věc i rozměr morální – a ten se pochopitelně zdá nejprve podporovat onu konzervativní stranu: Děti mají morální povinnost postarat se o rodiče, vždyť když byly dětmi, starali se rodiče o ně; když pro nic jiného, tak aspoň proto. Je samozřejmě mnoho lidí, kteří na žádnou morálku neslyší. Ale také je hodně „dětí“, které mají se svěřením svého rodiče do péče nějakého zařízení nemalý morální problém a buď dopředu, nebo posléze si takový krok vyčítají.

A bylo by také nemístné brát tyto morální ohledy na lehkou váhu – vycházejí totiž z něčeho obecně lidského, co patří k všelidskému kulturnímu dědictví. Reflektují také jedinečnost daru života a vnímají potřebu vděčnosti za něj.¹

Přesto si myslím, že právě kulturní vývoj moderní společnosti nakonec přispěl k jeho oslabení a tak k zesložitění celé argumentace, která už nenachází jednoznačné morální východisko. Jak a proč:

Může za to komplikovaná vícečetná a identita moderního člověka. Člověk v premoderních dobách měl v zásadě jednotnou identitu. Jako člověk měl svoji identitu individuálně lidskou², jedinečnou a nezaměnitelnou, křesťansky vnímanou jako „nesmrtelnou duši“; pak měl ještě svoji identitu sociální, stavovskou – ta mu jednoznačně a pro valnou většinu lidí i na celý život neměnně

1 Tyto a ještě jiné aspekty takového postoje shrnul ve svých pracích velmi výstižně Jan Sokol. Viz např. Sokol, Jan: *Etika, život, instituce*, Praha, Vyšehrad 2014; str. 170nn.

2 Např. ve smyslu Boethiovy definice osoby

určovala jeho místo ve společnosti, místo, jež bylo zpravidla a takřka bez výjimky dáno zaujetím předchozí pozice otcovy³. Syn - dědic byl tedy rodičům vděčný za dvojí: za dar života a (otci) za své postavení ve společnosti, za svoji sociální identitu. Toto dvojí vytvářelo takřka úplně jeho životní rámec – nepotřeboval ke svému životu již nic dalšího, a také většinou nic nad to neměl.

Vedle toho existoval od pradávna ještě jeden – výrazně menšinový – model sociální participace, a to takzvaná *mužská společnost*, kterýžto termín o nich poprvé použil C.G.Jung. Každé takové *mužské společnosti* – ať už šlo o antický *thiasos*, křesťaský či buddhistický řád/klášter, či viktoriánský pánský klub - mělo svoji silnou kontinuitu, včetně zasvěcovacích rituálů a samozřejmě zaručovalo přenos tradice dále. Tato společnost byla takřka bez výjimky vždy celibátní, proto přenos zasvěcení/předání tradice fungoval po jiných liniích nežli pokrevních, často po linii učitel - žák. V nich byl samozřejmě vždy větší prostor k vybudování určité specifické, individuální cesty. Míra soudržnosti proto v nich mohla být nepatrně nižší než ve stavovské společnosti; na druhé straně byla často nucena se vůči ní – někdy až sektářsky – vymezovat, a to jejich identitu zase zpětně utužovalo. Důležité však je, že vděčnost zde nesměruje vůči rodičům, ale vůči „zvěčnělému učiteli“.

S nárůstem úrovně vzdělanosti ve společnosti, jak se pomalu prosazuje už od barokní doby, samozřejmě význam takového typu nabyté identity roste, a s šířícím se školním vzděláním postupně zasahuje většinu společnosti. Rozvrat stavovské a cechovní společnosti v devatenáctém století pak zcela bere člověku jeho jeho oporu ve zděděné sociální zakotvenosti – pro vybudování sociální identity slouží nadále už jen ona druhá cesta. Zároveň přestává být omezena na úzká společnosti a je nutno ji zkombinovat s necelibátním, rodinným způsobem života. Člověk je najednou jaksi rozpolcen ve své loajalitě. Pokud není zcela zdegenerovaný a zvrhlý, cítí vazbu na své tělesné rodiče a uznává nároky, které z takového vztahu vyplývají. Na druhé straně je jeho život, jeho skutečný život, jímž naplňuje svůj smysl, definován něčím úplně jiným, co převzal od úplně jiných osob, pro jednoduchost od „učitelů“.

Společnost si tuto vazbu, o které soudím, že ji má v jisté míře každý, zatím pořádně neuvědomila a funguje tedy v otázce stáří a starých lidí tak, jak funguje a jak to umí co nejlépe na nějaké všeobecné, státní úrovni zařídit. Kdyby si ale tyto předůležité vazby uvědomila, možná bychom v budoucnu nemuseli mít tak těžkou hlavu z toho, že se nezvládneme postarat o své rodiče; zato bychom se velice starali o své *učitele*, to jest o ty, kdo nám skutečně předali něco, co je pro náš život podstatné, kdo se spolupodíleli na budování naší identity.

3 Tato identita byla ovšem až na nečetné výjimky odepřena ženám, proto zde mluvím jen o otci. Problém ženské identity v premoderních dobách je značně složitý, ovšem dnes je populárním předmětem četných studií.